

Kalinių ir darbuotojų santykių įkalinimo įstaigose svarba nuteistųjų integracijai ir įstaigoje vyraujančiai atmosferai

Gintautas SAKALAUSKAS

*Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios justicijos katedros docentas
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius-40; tel. (8 5) 236 6167; el. paštas: gintautas.sakalauskas@tf.vu.lt
Lietuvos teisės instituto Kriminologinių tyrimų skyriaus vyriausiasis mokslo darbuotojas
Ankštoji g. 1A, LT-01109 Vilnius; el. paštas: gintautas@teise.org*

Santrauka. Įkalinimo įstaigos formuoja erdvę, kurioje daugumai jos gyventojų (kaliniams) reikia prisitaikyti prie nustatytos tvarkos ir jai paklusti, o kitiems tai yra darbo vieta – jų užduotis yra palaikyti šią tvarką ir atitinkamai reaguoti į jos pažeidimus. Įkalinimo įstaiga yra išskirtinė vieta ir gyvenimui, ir darbui, o tarp šių dviejų skirtingus vaidmenis atliekančių grupių susiklostantys santykiai daro didelę įtaką ne tik įstaigoje vyraujančiai atmosferai, bet ir kalinių integracijos perspektyvoms. Todėl tarptautiniuose kalinimo standartuose ir daugelio Vakarų kultūros šalių kalinimo praktikoje itin pabrėžiama šių santykių svarba – atitinkamas nuostatas ne tik įtvirtinant teisės aktuose, bet ir skiriant tam ypatingą dėmesį personalo mokymuose. Tačiau ir teisės normos, ir atitinkama praktika atsiranda tik tada, kai šių santykių svarba tampa visiškai akivaizdi. Šiame straipsnyje siekiama šį akivaizdumą atskleisti.

Pagrindiniai žodžiai. Įkalinimo įstaigos, kalinių ir darbuotojų santykiai, resocializacija, kriminologinė socialinių ryšių teorija, prisirišimo teorija.

Įvadas

„Bet svarbiausia – žmogiškumas. Įsivaizduokite: atvežė mane iš vieno kalėjimo į kitą. Išlipau iš mašinos, nuėmė antrankius. Pribėgo to kalėjimo budėtojas, sveikinasi. Beje, ten visi su tavimi sveikinasi!“ (Gudavičiūtė, 2014) – su nostalgija įkalinimą Švedijoje prisimena vienas kalinys, pervežtas toliau atlikti bausmę Lietuvoje. Daugėjant kalinių, parsijusių į Lietuvą iš kitų Europos valstybių toliau vykdyti laisvės atėmimo bausmę, gausėja ir asmeninių palyginimų apie elgesį su įkalintu asmeniu vienoje ar kitoje šalyje (Žalimas, 2013; Mikelionytė, 2014; Sinkevičius, 2014; Valiuškevičiūtė, 2014). Vis dar per daug retai šie palyginimai bent jau Europos mastu linksta Lietuvoje veikiančios įkalinimo sistemos naudai – lygiai taip pat kaip ir tarptautinių mokslinių tyrimų rezultatai (Drenkhahn, 2009; Drenkhahn et al., 2014), tarptautinių organizacijų ataskaitose daromos išvados (Raport CPT, 2014), teismų sprendimuose konstatuojami faktai (Karalevičius vs. Lietuva, 2005; Jokubauskas, 2007: 89). Maždaug nuo XX a. vidurio įkalinimo sistemos ideologija ir praktika Vakarų Europoje pasikeitė neatpažįstamai¹ – reikšmingus pokyčius paskatino didėjantis socialinis ir ekonominis optimizmas, užaugęs kartu su naujos kartos per kelis pokario

¹ Bausmių transformacijos iš kankinimų į įkalinimą proceso aprašymą žr. Foucault, 1998.

dešimtmečius sukurtais pasiekimais. Imta tikėti, kad tolesnė ekonominė ir socialinė pažanga leis išspręsti ir daugelį socialinių problemų, kurios savo ruožtu laikytos viena iš pagrindinių nusikalstamo elgesio sąlygų (van Zyl Smit, Dünkel, 2001). Bausmių vykdymo sistemoms demokratinėse teisinėse valstybėse iškeltas asmens resocializacijos tikslas (Sakalauskas, 2010), kurio imta siekti įvairiausiai socialinio darbo bei psichologijos metodais ir programomis. Netrukus optimizmas kiek atslūgo, susidūrus su integracijos galimybių realybe, tačiau šis atoslūgis neišplovė kertinių **žmogaus orumą ir jo teisę gyventi integruotai visuomenėje** gerbiančių teisinių ir organizacinių įkalinimo sistemos pagrindų.

Tuo pat metu Tarybų Sąjungos okupuotoje Lietuvoje prievarta buvo brukamos visai kitos idėjos ir formuojama kitomis teorinėmis prielaidomis paremta praktika. Kiekvienoje totalitarinėje valstybėje įkalinimas tampa represijos, atskyrimo, naikinimo, gniuždymo ir susidorojimo įrankiu, tai buvo būdinga ir tarybinei sistemai: „*Pataisyti nuteistąjį – reiškia išvaduoti jį nuo žalingų praeities atgyvenų, įskiepyti jam pagarbą socialistinei teisėtovakai ir įtikinti jį, jog būtina nebedaryti nusikaltimų ir kitokių pažaidų. Perauklėjimas reiškia gilesnį nuteistojo sąmonės pakeitimą. Čia kalbama apie tai, kad vykdant paskirtą bausmę, buvęs nusikaltėlis pasidarytų tikru tarybinu žmogumi, sąmoningu ir aktyviu socialistinės visuomenės nariu, kurio elgesį apspręstų ne baudžiamųjų įstatymų baimė, o paties įsitikinimai, aukšti komunistinės moralės principai*“ (Tarybinė baudžiamoji teisė, 1972: 295). Tokia buvo ideologija, pagal kurią žmogų reikėjo „perlaužti“, priversti paklusti tarybinei santvarkai, tačiau praktika buvo dar nuožmesnė nei įtvirtinta teorija: ilgos laisvės atėmimo bausmės, blogos kalinimo sąlygos, kalinių kaip pigios darbo jėgos išnaudojimas, teisinė savivalė, sistemos uždarumas ir slaptumas, stipri subkultūros įtaka, esamų ir buvusių kalinių stigmatizacija – tai tik keletas raktinių žodžių, apibūdinančių tarybinę kalinimo sistemą.

Ir vis dėlto esminis tarybinės ir šiuolaikinės gerovės valstybės požiūrių skirtumas buvo ir yra **teisę pažeidusio žmogaus (ne)svetimumas esamai socialinei sistemai**. Tarybinė ideologija nusikalstamą elgesį manė esant svetimą tarybinei visuomenei reiškini, paveldėtą iš kapitalistinės santvarkos, todėl laipsniškai nykstantį ir galiausiai neva išnykiantį sukūrus komunizmą. Tai gi ir nusikalstantis žmogus iš esmės buvo svetimas, nebent jį pavykdavo „pakeisti iš esmės“. E. Durkheimio formuota Vakarų sociologija ir kriminologija nusikalstamą elgesį vertino kaip natūralią kiekvienos visuomenės apraišką, kurioje nusikalstantis žmogus nėra iš esmės svetimas – netgi, atvirkščiai, – pati visuomenė savo sąranga šį elgesį sukuria ir dažnai skatina (Dobryninas et al., 2008: 32). Toks požiūris tarybinėje sistemoje gyvuoti negalėjo (nes tai reikštų, kad pati tarybinė visuomenė taip pat kuria ir skatina nusikalstamą elgesį, kuris niekada neišnyks), todėl tarybinėje kriminologijoje kritinės makrolygmens kriminologinės teorijos buvo ignoruojamos, pirmiausia orientuojantis į „nusikaltėlio asmenybės“ koncepciją.

Suprantama, kad vienoje ir kitoje sistemoje visiškai skirtingai formuojasi ir skirtingai vertinami **darbuotojų ir kalinių santykiai**. Totalitarinėje sistemoje įkalintas žmogus smerkiamas, neigiamas ne tik jo elgesys, bet ir jis pats², siekiama kuo labiau apriboti jo teises, net nemėginama gilintis į jo savijautą, poreikius, kalinimo padarinius, turimus socialinius ryšius ir gyvenimo perspektyvas išėjus į laisvę. Demokratinėje, teisinėje ir socialinėje valstybėje žmogus bent jau savo orumą turi išsaugoti ir įkalinimo įstaigoje, **bausmė yra socialinių santykių normalizavimo ir stabilizavimo**, o ne atpildo ar keršto priemonė. Nuo to, kokio fono ideologija ir praktika įsivyravau-

² Baudžiamosios atsakomybės esmė kartais netgi ir šiuolaikinėje Lietuvos baudžiamosios teisės teorijoje apibrėžiama kaip nusikalstamą veiką padariusio asmens pasmerkimas valstybės vardu (Baudžiamoji teisė, 2003: 58).

ja įkalinimo sistemoje, priklauso ir darbuotojų bei kalinių santykiai – jų svarbai atskleisti ir skiriamas šis straipsnis. Jį parašyti paskatino prieš keletą metų viename įkalinimo įstaigų darbuotojams skirtame kvalifikacijos tobulinimo seminare turėta patirtis: kalbant apie darbuotojų ir kalinių santykių svarbą vienas iš dalyvių pakėlė ranką ir papriekaištavo maždaug tokiais žodžiais: „*Ką Jūs kalbat, tarp darbuotojų ir kalinių apskritai jokių santykių būti negali, juos draudžia įstatymai!*“ Pasijutau, kaip baldų pardavėjas, per klaidą pakliuvęs į mėsos turgų. Kitas svarbus akstinas buvo 2012 m. gegužės 11 d. Lukiškių tardymo izoliatoriuje-kalėjime vykusio konferencija „Žmogus kalėjime: patirtis ir galimybės“ (Midverytė, 2012), kurią organizavo tuomet ten su nuteistaisiais iki gyvos galvos dirbusi psichologė Agnė Grušauskaitė, pakvietusi šio straipsnio autorių skaityti pranešimą apie kalinių ir personalo santykius. Konferencija buvo unikali tuo, kad joje pranešimus skaitė ne vien mokslininkai ir praktikai, bet ir patys nuteistieji. Ypač pastarųjų pranešimai rodė **didžiulę emocinę ir pažintinę prarają tarp jų ir daugumos darbuotojų**, per kurią vedančius trapius lieptelius buvo galima matyti tik neformaliai visiems bendraujant kavos pertraukos metu. Tačiau po jos, kad ir kaip būtų gaila, vėl viskas grįžo į savo įprastas vietas ir vėžes.

Darbuotojų ir kalinių santykiai ne tik gali būti, jie yra, jie susiklosto savaime, net ir jų nenorint ar vengiant³, jie turi būti, o jų reikšmė atmosferai įkalinimo įstaigoje ir sėkmingai atlikti bausmę yra labai didelė – tai šiame straipsnyje siekiama parodyti ir atskleisti. Mūsų žiniomis, kalinių ir personalo santykių Lietuvoje temą iki šiol iš dalies yra nagrinėję kolegos Marius Jokubauskas – įkalinimo įstaigų personalo kvalifikacijos kontekste (Jokubauskas, 2007), Rūta Petkevičiūtė – kalėjimų subkultūros, vyriškumo ir galios santykių kontekste (Petkevičiūtė, 2010a), Eglė Vileikienė ir Svetlana Justickaja (Gečėnienė) – nepilnamečių santykio su kriminalinės justicijos subjektais ir patirto smurto kontekste (Vileikienė, Gečėnienė, 1999). Šiame straipsnyje pasirinkta tema analizuojama remiantis kriminologinėmis teorijomis ir įžvalgomis, nacionalinių ir tarptautinių teisės aktų nuostatomis, teismų praktika, empirinių tyrimų duomenimis, pirmiausia aptariama totalios institucijos dviprasmybė, paskui – santykių įtaka resocializacijai ir asmens elgesiui.

1. Totalios institucijos dviprasmybė

Laisvės atėmimo bausmė numatyta ir taikoma visose šiuolaikinėse valstybėse, Europoje ir daugelyje kitų šalių tai yra pati griežčiausia bausmių sistemos bausmė. Žmogaus laisvei tapus po gyvybės svarbiausiu pripažintu socialiniu gėriu, sėkmingos raidos ir oraus egzistavimo sąlyga, laisvės atėmimas užėmė, M. Foucault žodžiais tariant, *par excellence* (tikriausios) bausmės vietą (1998: 272). Visaverte bausme (Europos ir Šiaurės Amerikos valstybėse) laisvės atėmimas tapo tada, kai už nusikalstamą elgesį taikoma bausmė „pasitraukė į pagrindį“, tapo nebesiejama su kaltininko mirtimi ir kankinimais viešumoje, siekiant įbauginti ir atgrasinti kitus⁴. Požiūrio į bausmę ir jos esmę pokytį neabejotinai lėmė vyravusių platesnių socialinių ir politinių pažiūrų kaita, visų pirma humanizmas ir besiformuojanti šiuolaikinė demokratija, taip pat kriminologijos

³ Kaip yra pažymėjęs P. Watzlavikas, „neįmanoma nekomunikuoti“, nes komunikacijos (santykių) vengimas taip pat yra komunikacija (santykis) (Watzlawik et al., 1990: 72–73).

⁴ M. Foucault grindžia tokį pasikeitimą poreikiu „*bausti kitaip: atsisakyti valdovo ir nuteistojo fizinio susidūrimo; išskirti valdovo kerštą ir liaudyje kunkuliuojantį pyktį, susikimbančius mirtinoje kovoje, kai ant ešafoto užkopia kankinamasis ir budelis. Labai greitai egzekucijos tapo nepageidaujamos. Valdžios požiūriu, jos buvo smerktinos, nes demonstruodavo tironiškumą, nesaikingumą, sužadindavo atpildo troškimą ir „žiaurų malonumą bausti“*“ (Foucault, 1998: 89).

atsiradimas ir kritinis laisvės atėmimo bausmės poveikio vertinimas (Sakalauskas, 2006: 5–8). Nepaisant gerokai pakitusių laisvės atėmimo bausmės vykdymo sąlygų, per pastaruosius 50 metų (įskaitant ir atviras kalnimo formas, galimybes dirbti ar mokytis už įkalnimo įstaigos ribų, trumpam parvykti į namus ir pan. (Sakalauskas, 2013a; Sakalauskas, 2014)), kiekviena įkalnimo įstaiga yra **totali institucija**, kurioje ir per kurią maksimaliai kontroliuojamas asmens elgesys. Totali institucija (senelių ar globos namai, internatai, vienuolynai, kareivinės, įkalnimo įstaigos, psichiatrijos ligoninės) „apglėbia“ visą žmogaus kasdienybę ir siekia tam tikro bendro tikslo, pagal jį atitinkamai formuodama jos viduje vykstančius interakcijos procesus (Walter, 1991: 180). Totali institucija veikia pagal tam tikrą ideologiją, kuri dažniausiai neatitinka gyvenimo įstaigos viduje realybės, ir ją propaguoja. Nuolat produkuojamas su realybe nieko bendra neturintis įvaizdis leidžia totaliai institucijai gyvuoti toliau (Walter, 1991: 182). Seniai pastebėta, kad įkalnimas iš esmės yra **žalinga**, nors tam tikrais sunkaus nusikalstamo elgesio atvejais vis dar neišvengiama priemonė, jis dažniausiai neturi jokio „taisomojo“ ar kitokio pozityvaus poveikio, ypač jei jo turinį sudaro paprastas „atsėdėjimas“ be jokio aiškaus, sisteminio, tikslinio ir kokybiško integracinio pobūdžio priemonių taikymo. Dar 1987 m. Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacijoje Rec (87) 3 dėl Europos kalnimo įstaigų taisyklių raginama „*dėti visas pastangas, kad įkalnimas būtų vykdomas ir organizuojamas taip, kad: <...> būtų sumažintas žalingas įkalnimo poveikis ir skirtumai tarp gyvenimo įkalnimo įstaigoje ir laisvėje, galintys pakenkti kalinių rūpesčiui savimi ir atsakomybei <...>*“. Kuo įkalnimas trunka ilgiau, tuo jis žalingesnis. Tyrimų nustatyta, kad motyvacija pasikeisti didėja ar bent jau išlieka pirmaisiais antraisiais įkalnimo metais, tačiau paskui, patyrus, kad **esi tik nubaustas ir nieko daugiau**, ketvirtaisiais penktaisiais metais vėl sumažėja, kol vis labiau ima didėti frustracija ir rezignacija (Kury, Brandenstein, 2009: 50). Be to, įkalnimo įstaigos veikia pagal savitą logiką ir „egoistinę kompetenciją“ – svarbiausiu dalyku laikomas saugus kalinių laikymas, siekiant apsaugoti visuomenę nuo spėjamai pavojingų nusikaltelių (Bertram, 2004: 431). Dar XX a. viduryje kanadiečių sociologas E. Goffmanas kaip vieną iš svarbiausių **totalios institucijos**, kuriai neabejotinai priskirtinos ir įkalnimo įstaigos, požymių išskyrė stiprų orientavimąsi į save – įkalnimo įstaigų administracijoms ir jų darbuotojams atsakomybę už kalinius atsiranda jų įkalnimo dieną ir pasibaigia juos paleidus, todėl jų veikla ir yra orientuota tik į šį laikotarpį: „*Įkalnimo įstaigos sienos gali būti laikomos suvokimo ribų simboliu, ribų, kurios atsispindi personalo sąmonėje. Iš to plaukia, kad įkalnimo įstaiga nėra organizuota pagal pagalbos ir integracijos priemones tinkamas ir būtinas principus. Jos stiprus koncentravimasis tik ties šia baudžiamosios justicijos proceso stadija užkerta kelią sklandžiam ir nuosekliam perėjimui, kompetencijų ribų ištrynimui ir peržengimui, o tai yra būtina norint formuoti nuoseklią ir paleidimui į laisvę ruošiančią veiklą*“ (Bertram, 2004: 431). Kitaip tariant, nepaisant oficialiai deklaruojamų tikslų, įkalnimo realybė ir kertiniai principai yra kiti – pirmiausia orientuoti į vidaus tvarkos palaikymą, kuris **nuteistuosius verčia disciplinos ir traidymo objektais** (Jokubauskas, 2007: 92), tokiu būdu ilgalaikėje perspektyvoje vis labiau juos žaloja ir nuasmenina. Be to, E. Goffmanas išskyrė ir daug kitų įkalnimo įstaigai kaip totaliai institucijai būdingų požymių, kurie pastebimi ir šiais laikais atliekant tyrimus įkalnimo įstaigose: vyraujantys abipusiai priešiški personalo ir kalinių stereotipai, įvedimo („krikštijimo“) ceremonijos, prisitaikymo mechanizmai, skirtingi kalinių ir personalo kultūriniai ritualai ir t. t. (Walter, 1991: 181). Visa tai sukuria nepalankias sąlygas resocializacijai, kurios tikslas dažnai deklaruojamas vien tam, kad būtų galima pateisinti įkalnimo sistemos buvimą žmogaus orumą į pirmą vietą iškeliančioje visuomenėje (Walter, 1991: 204).

Be to, įkalinimo sistemos tyrėjai atkreipia dėmesį, kad netgi už socialinę integraciją atsakingas personalas (socialiniai darbuotojai / pedagogai, psichologai) didžiąją laiko dalį praleidžia ne tiesiogiai dirbdami su nuteistaisiais, o atlikdami administracinį darbą ir tvarkydami popierius⁵. Prie žalingos įtakos priskirtinas ir **subkultūros** poveikis, kuris Lietuvos įkalinimo įstaigose (kaip ir daugelyje kitų šalių, kuriose juntama iš sovietinės okupacijos paveldėta įkalinimo kultūra) vis dar yra labai didelis (Petkevičiūtė, 2010a; Petkevičiūtė, 2010b; Sakalauskas, 2005; Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje, 2009; Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje, 2011).

Tyrimai taip pat rodo, kad įvairios įkalinimo įstaigose dirbančios profesinės grupės savo darbu siekia skirtingų tikslų, kurių konfrontacija trukdo sėkmingai organizacijos raidai (Lösel et al., 1998: 394), įkalinimo įstaigų darbuotojai patys jaučiasi įkalinti (Lehmann, Greve, 2003), o daugelis tyrimų atskleidžia, kad **didžiausią stresą darbe sukelia bloga darbuotojų ir vadovybės santykių atmosfera** (Lehmann, Greve, 2003: 9), kuri atsiliepia darbuotojų ir kalinių santykiams. Matydami įkalinimo sistemos beprasmybę ir jausdami spaudimą iš savo vadovų, taip pat artimųjų ir aplinkinių nesupratimą, darbuotojai natūraliai imasi išgyvenimo taktikos – stengiasi nesigilinti į nuteistųjų problemas, nuo jų atsiriboti, juos vertinti ironiškai ir su išankstiniu nepasitikėjimu, prisitaikyti prie jų požiūriu nelogiškų teisės nuostatų ar vadovybės sprendimų, nesiima vertinti (reflektuoti) savo darbo, atvirai kalbėti apie problemas ir nesitiki, kad jos gali būti išspręstos, ima pesimistiškai vertinti savo darbo perspektyvas ir pan. Visa tai, kai tampa sunku išverti savo darbo kasdienybę, tampa natūraliais gynybos ir išgyvenimo mechanizmais, kurie kiekvieną darbuotoją vis labiau stumia į psichologinį kampa, o visai sistemai atima žmogišką veidą.

Nepaisant tokios kriminologiniais tyrimais užčiuopiamos totalios institucijos realybės, laisvės atėmimo bausmei vykdyti keliamas pagrindinis ir vienintelis įkalinto asmens **resocializacijos tikslas**. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso⁶ 1 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta, kad bausmių vykdymo įstatymų paskirtis – „*nustatyti tokią bausmės vykdymo tvarką, kad atlikęs bausmę nuteistasis savo gyvenimo tikslų siektų teisėtais būdais ir priemonėmis*“. Toks pats įkalinimo tikslas keliamas daugelyje Europos šalių, nors vienoje jis pabrėžiamas labiau, kitose (įskaitant ir Lietuvą) jį (vis dar) labiau užgožia baudžiamojoje teisėje įtvirtinti bausmių (nustatymo ir skyrimo, bet ne vykdymo) tikslai (Sakalauskas, 2010).

2. Resocializacijai būtinas santykis

Uždaroje erdvėje santykių esmė įgyja didesnę koncentraciją, nes, neturint judėjimo ir bendravimo laisvės, gyvenimo kasdienybė tarsi susitraukia. Dėl griežto kasdienybės reglamentavimo, per sukuriama discipliną (režimą) neva netgi siekiant kalinių „pataisymo“⁷, įkalinimo įstaigose yra

⁵ Apie padėtį Vokietijoje: Bertram, 2004: 433; Lietuvoje: Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje, 2009; Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje, 2011.

⁶ Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas (*Valstybės žinios*, 2002, Nr. 73-3084; su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

⁷ Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekse viena iš „pataisos priemonių“ atliekant laisvės atėmimo bausmę (111 str.) yra laisvės atėmimo (pataisos įstaigų) režimas. Jis apibrėžiamas kaip diferencijuotų laisvės atėmimo bausmės vykdymo sąlygų ir šių bausmę atliekančių nuteistųjų elgesio taisyklių visuma (112 str. 1 d.). Pagrindiniai pataisos įstaigų režimo reikalavimai yra būtinas nuteistųjų izoliavimas ir nuolatinė jų priežiūra; reikalavimas nuteistiesiems tiksliai ir nenukrypstamai atlikti savo pareigas; skirtingų laikymo sąlygų sudarymas atsižvelgiant į nuteistojo padaryto nusikaltimo pavojingumą ir pobūdį, nuteistojo asmenybę ir elgesį bausmės atlikimo metu (112 str. 2 d.). Taigi izoliavimas ir disciplinuojanti tvarka neva turi turėti taisomąjį

paranki erdvė **galios santykių nelygybei** pasireikšti (Petkevičiūtė, 2012a: 152). Nuo to, kokie santykiai susiklosto šioje susitraukusioje erdveje, labai priklauso tolesnio asmenybės augimo ir sklaidos galimybės. Tik per (naujų) santykių ir ryšių kūrimą galima siekti nuteistųjų resocializacijos tikslo. Įkalinimo įstaigoje susiklostančius žmonių santykius galima grupuoti į nuteistųjų, nuteistųjų ir jų artimųjų, nuteistųjų ir įstaigos personalo santykius. Visi jie svarbūs, turi savų ypatumų, pasižymi savita dinamika. Itin svarbu, kokie **santykiai su artimaisiais** išlieka (ar sukuriami nauji) atliekant laisvės atėmimo bausmę⁸, kaip vystosi nuteistųjų tarpusavio santykių dinamika⁹, tačiau šiame straipsnyje daugiausia dėmesio telkiama būtent nuteistųjų ir personalo santykiams.

Socialinio darbo kontekste jau ilgą laiką yra savaime suprantama, kad tik **sukurtas abipusiu pasitikėjimu grįstas darbuotojo ir kliento santykis gali keisti pastarojo gyvenimą**, o būtent tokio pokyčio ir norima siekiant asmens integracijos. Lietuvos teisės aktuose ir bausmių vykdymo praktikoje tokių akcentų yra mažai, tačiau į tai dėmesį atkreipia tarptautinės rekomendacijos. 2006 m. Europos Tarybos Ministrų komiteto priimtų Europos kalėjimo taisyklių 74 punkte rašoma, kad: „*Ypatingas dėmesys turi būti kreipiamas į tiesiogiai su kaliniais dirbančio personalo ir kalinių santykius*“¹⁰; 87.1. punkte: „*Turi būti sudarytos sąlygos, skatinančios kuo geresnius administracijos, kitų darbuotojų, įvairių institucijų ir kalinių ryšius.*“ 2010 m. Europos Tarybos Ministrų komiteto priimtų Europos probacijos taisyklių 1 punkte įtvirtinta, kad probacijos tarnybų tikslas yra „*mažinti recidyvo riziką, sukuriant pozityvius santykius su nuteistaisiais, kad jie būtų prižiūrimi (įskaitant būtiną kontrolę), lydimi ir remiami bei skatinami sėkmingai integruotis į visuomenę*“¹¹. Tačiau daugiausiai dėmesio personalo ir įkalinųjų santykiams skiria Kankinimų

---

pobūdį, kuris tam tikrais atvejais netgi gali būti „užtikrinamas“ antrankiais, tramdomaisiais marškiniiais ar surišimo priemonėmis, lazdomis, kovinių imtynių veiksmiais bei asmens apsaugai skirtų dujų, tarnybinių šunų, vandensvaidžių, specialios paskirties dujų, šarvuotųjų ir kitos technikos ar net šaunamųjų ginklų panaudojimu (120–124 str.).

⁸ Santykių su artimaisiais palaikymo svarba pabrėžiama daugelyje tarptautinių dokumentų, taip pat Lietuvos Respublikos teisės aktuose. Geri santykiai su artimaisiais (ar bent vienu iš artimųjų) ne tik padeda lengviau pakelti įkalinimo kasdienybę, bet ir yra svarbi sėkmingos integracijos prielaida atlikus bausmę. Pavyzdžiui, Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacijos Rec (2006) 2 dėl Europos kalėjimų taisyklių 24.1. punkte nurodoma, kad „*kaliniams turi būti leidžiama kuo dažniau susirašinėti bei bendrauti telefonu ar kitokiomis ryšio priemonėmis su giminėmis, kitais asmenimis ir įvairių organizacijų atstovais bei pasimatyti su šiais asmenimis*“; 24.4. punkte: „*kalinių pasimatymai turi būti organizuojami taip, kad leistų kiek tai yra įmanoma geriau kaliniams palaikyti ir tęsti santykius su šeimos nariais*“; 24.5. punkte: „*kalėjimo valdžia turėtų padėti kaliniams palaikyti adekvacius kontaktus su išoriniu pasauliu ir suteikti jiems tinkamą paramą šioms kontaktams palaikyti*“.

⁹ Kiekvienoje uždaroje įstaigoje susidaro palankios sąlygos subkultūrai formuotis, todėl svarbu siekti visų nuteistųjų lygiateisiškumo, vadovautis nediskriminavimo principu.

¹⁰ Angl. „*Particul ar attention shall be paid to the management of the relationship between first line prison staff and the prisoners under their care.*“; vok. „*Besonderes Augenmerk kistauf das Verhältnis von Vollzugsbediensteten, die unmittelbaren Kontakt zu Gefangenen haben, zuden ihnen anvertrauten Gefangenen zu richten*“. Internete skelbiamame lietuviškame taisyklių vertime rašoma: „*Turi būti kreipiamas ypatingas dėmesys į santykių tarp kalinių ir juos tiesiogiai prižiūrinčių darbuotojų valdymą.*“ Čia, atrodytų, yra du svarbūs netikslumai: originale rašoma ne apie „prižiūrinčius“ darbuotojus, bet apie visą pirminės grandies nuteistaisiais besirūpinantį (angl. *care*) personalą, be to, ne „santykių valdymą“, o jų vadybą (angl. *management*), kuri vokiškajame variante apskritai nėra vartojama, rašoma tik apie santykius. Tokie vertimo niuansai rodo nesigilinimą į tikrąjį nuostatų turinį.

¹¹ Angl. „*Probation agencies shall aim to reduce reoffending by establishing positive relationships with offenders in order to supervise (including control where necessary), guide and assist them and to promote their successful social inclusion.*“

prevencijos komitetas (CPT)¹², kuris palyginti nedidelės apimties standartuose (CPT standartai 2003) šiuos santykius mini net 17 kartų. Iš pirmo žvilgsnio atrodytų, kokį tai turi ryšį su kankinimu, kitokiu žiauriu ar žeminančiu elgesiu ir baudimu? Komiteto nuomone, turi ir galbūt netgi vaidina lemiamą vaidmenį. Pavyzdžiui: „Kankinimų prevencijos komitetui yra svarbus bendras gyvenimo įkalinimo įstaigoje lygis, kurį daugiausia nulemia kaliniams siūloma veikla ir bendra kalinių ir darbuotojų santykių būklė“ (CPT/Inf(92)3; 44 punktas); „Komitetas atidžiai stebi įkalinimo įstaigoje vyraujančią atmosferą. Skatinant konstruktyvius, o ne konfrontaciją pagrįstus kalinių ir darbuotojų santykius, mažėja bet kuriai įkalinimo įstaigai būdinga įtampa ir tuo pačiu metu gerokai mažėja smurto atvejų ir netinkamo elgesio kalinių atžvilgiu tikimybė. Trumpai tariant, Komitetas pageidauja įsitikinti, kad priežiūra ir kontrolę lydi bendravimas ir rūpinimasis“ (CPT/Inf(92)3; 45 punktas); „Humaniškos įkalinimo sistemos kertinis akmuo visada yra tinkamai parinktas ir parengtas personalas, kuris žino, kaip teisingai formuoti savo santykius su kaliniais, ir žiūri į savo darbą ne tik kaip į tarnybos vietą, bet ir kaip į profesiją. Pagrindinis šios profesijos bruožas turi būti gerų santykių su kaliniais sukūrimas“ (CPT/Inf(2001)16; 26 punktas)¹³. 2007 m. M. Jokubausko atlikto tyrimo metu **tik 8,3 proc.** apklaustų Lietuvos įkalinimo įstaigų darbuotojų nurodė, kad „svarbiausia kiekvieną nuteistą suprasti ir užmegzti su juo žmogišką ryšį“ (Jokubauskas, 2007: 92).

Taigi gražus rekomendacijų tekstas savaime nesukuria tinkamų personalo ir nuteistųjų santykių, jis tegali atkreipti dėmesį į jų svarbą. Geriems personalo ir įkalinimų santykiams klostytis būtinos atitinkamos sąlygos, nuolatinė santykių refleksija, skaidrumas, aiškios taisyklės. Ir personalas, ir nuteistieji į tarpusavio santykį ateina iš tam tikro asmeninio ir socialinio konteksto, kuris jau nuo pat pradžių gali užprogramuoti šių santykių kryptį.

Svarbų vaidmenį šiame santykiyje vaidina ir **įkalinimo tikslų bei personalo (savo) darbo esmės suvokimas** (Sakalauskas, Kalpokas, 2012b). Kokį poveikį turi daryti įkalinimas, ką aš turiu daryti, kad tas poveikis būtų, kad nuteistasis keistųsi, suvoktų savo kaltę, atgailautų ir pan.? Jeigu darbuotojai mano, kad bausmė yra atpildas, kad nuteistiesiems turi būti sudaromos blogos sąlygos, nes jie nusikalto, jie turi pajusti neigiamą bausmės poveikį, dėl blogų sąlygų vengti vėl čia grįžti ar tiesiog negyventi įkalinimo įstaigoje geriau, nei gyvena skurdo paliesti žmonės laisvėje, tokiaime santykiuje žmogus nesutinkamas. Europos kalėjimų taisyklės laisvės atėmimo

¹² Veikiantis pagal Europos konvenciją prieš kankinimą ir kitokį žiaurų ar žeminantį elgesį ir baudimą (*Valstybės žinios*, 1998, Nr. 86-2393) bei reguliariai lankantis šalis, siekdamas patikrinti, kaip jos laikosi šios konvencijos reikalavimų.

¹³ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymu patvirtintų Pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklių trumpame VII skyriuje „Pataisos įstaigų personalo ir nuteistųjų santykiai“ įtvirtinta: „50. Pataisos įstaigų darbuotojų ir nuteistųjų tarpusavio santykiai grindžiami abipusės pagarbos principu. 51. Pataisos įstaigų darbuotojams draudžiami bet kokio pobūdžio ryšiai su nuteistaisiais, nesusiję su tarnybinių pareigų vykdymu. 52. Pataisos įstaigų darbuotojai privalo nešioti ant viršutinių drabužių prisegtas korteles, kuriose įrašytas vardas, pavardė ir pareigos. 53. Nuteistųjų kratos darymo atvejus ir tvarką nustato Kalėjimų departamento direktorius.“ (*Valstybės žinios*, 2003, Nr. 76–3498; skyriaus nauja redakcija: *Valstybės žinios*, 2010, Nr. 10–494). Abipusė pagarba žinoma, yra svarbu, tačiau gąsdinančio turinio draudimas palaikyti su tarnybinių pareigų vykdymu nesusijusius ryšius, nedetalizuojant, kas tai yra, savaime formuoja didelę distanciją. O ką bendro su santykiais turi prisegtų kortelių nešiojimas ir kratos – sunku pasakyti. Bet kuriuo atveju šių nuostatų esminė mintis gerokai skiriasi nuo pirmiau cituotų Kankinimų prevencijos komiteto standartų esmės.

bausmės vykdymo procesą vertina visai kitu kampu: „*Visas kalinimas turėtų vykti taip, kad asmenys, kuriems buvo apribota laisvė, galėtų lengviau integruotis į laisvą visuomenę*“ (6 punktas), „*gyvenimas kalinimo įstaigoje turėtų kuo glaudžiau apimti pozityvius gyvenimo visuomenėje aspektus*“ (5 punktas).

Įkalinimo įstaigos darbuotojų požiūrį į nuteistuosius, jų laikyseną bendraujant su nuteistaisiais, kuriant atitinkamą santykį, lemia:

- požiūris į nusikalstamo elgesio priežastis ir nuteistojo asmens kaltę;
- įkalinimo esmės (tikslų) suvokimas;
- asmeninė motyvacija, pasitenkinimas dirbamu darbu, savijauta;
- santykiai darbuotojų kolektyve;
- savo darbo esmės suvokimas;
- savęs vertinimas (identitetas);
- komunikacija su įstaigos vadovais;
- asmeniniai gebėjimai ir kompetencija bei daugelis kitų veiksnių, sąlygų ir aplinkybių.

Visų šių veiksnių turinį ir įtaką galima analizuoti labai plačiai, tačiau čia, siekiant atkreipti į juos dėmesį, pateikiami tik keli aspektai. Kriminologijos moksle seniai suvokta, kad **konkretaus asmens nusikalstamas elgesys priklauso nuo begalės aplinkybių**, kurias dažnai netgi sunku visas inventorizuoti (Dobryninas et al., 2008; Aleknevičienė et al., 2007), o asmens kaltė – būtina baudžiamosios atsakomybės sąlyga – asmeniniame ir socialiniame kontekste užčiuopiama daug sunkiau, nei tai padaroma teisme. Nusikalstamas elgesys dažnai susijęs su asmens socializacijos trukdžiais, neišsipildžiusiais lūkesčiais, patirtu neteisingu elgesiu, socialine atskirtimi, socialiai nerealizuotais gabumais, diskriminacija, galimybių neturėjimu, sudėtingais socialiniais santykiais, abejingumu, su įvairiausių asmeninių ir socialinių veiksnių visuma, apsupta galios ir paklusimo, primetimo, žymėjimo, apibrėžimo, aprašymo, identifikavimo, išskyrimo, iškėlimo, selekcijos, persekiojimo ir stigmatizacijos procesų (Dobryninas et al., 2008; Sakalauskas, 2013b: 11). Kitaip tariant, labai dažnai nusikalstamo elgesio priešistorėje galima aptikti daug socialinių sunkumų, lydinčių asmenį visą gyvenimą. Tai nereiškia, kad esant tokioms sąlygoms galima pateisinti asmens nusikalstamą elgesį¹⁴, tačiau vykdant bausmę visada svarbu matyti, kiek ir kaip keičiasi esama asmens socialinė situacija – **ar bausmė ją koreguoja teigiama linkme, ar tik dar labiau apsunkina?** (Sakalauskas et al., 2012a: 67–76). Į įkalinimo įstaigas patekę asmenys dažnai atsineša ir didelę įvairiausių socialinių sunkumų „kuprinę“ (Sakalauskas, Kalpokas, 2012b: 37–66), kuri įkalinimo įstaigoje turi tendenciją dar labiau sunkėti, ypač jei bausmės atlikimas organizuojamas pagal „atsėdėjimo“ principą. Sąžiningai ir nuoširdžiai siekiant resocializacijos tikslo, įkalinimo įstaigoje turi būti stengiamasi mažinti minėtos „kuprinės“ turinį, suteikiant daugiau perspektyvų. Žinoma, į resocializaciją orientuotos koncepcijos negali būti āklos esamai realybei ir nepaisyti teisingos santvarkos normatyvinės sistemos poreikių, kad toje realybėje nepaskęstų (Hassemer, 2009: 71), tačiau pirmiausia jos turi būti profesionalios, o įstaigoje kuriamos sąlygos ir personalo kompetencija turi atitikti siekiamą galutinį tikslą. Dažnai įkalinimo įstaigų darbuotojų nurodomas kalinių pasyvumas, apatiškumas, resocializacijos priemonių atmetimas ar abejingumas nėra tyčinis laisvės atėmimo bausmę atliekančio asmens noras „likti nusikaltėliu“. Dažnai už to slypi nusivylimas, rezignacija, išsisukinėjimo mechanizmų internalizavimas arba jausmas, kad **konkretūs pasiūlymai yra netinkami ar nenaudingi** (Böhm, 1986: 28), o jie uždaroje institucijoje natūraliai yra labai riboti.

¹⁴ Be to, galima rasti nusikalstamo elgesio pavyzdžių, kuriems netinka pirmiau aprašyti požymiai.

Atsakomybė už nusikalstamą elgesį yra būtina visuomenės gyvavimo sąlyga, tačiau ši atsakomybė neturi virsti atpildu, asmens (o ne jo veiksmo) pasmerkimu ar net valstybės kerštu. Neteisėtas asmens elgesys sukelia įvairių aplinkybių kompleksą, kuriame priimami (ir) netinkami sprendimai. Tačiau jeigu asmens elgesyje matoma tik jo kaltė (o ne (ir) silpnumas, nesugebėjimas ir socialinė atskirtis), juolab, jei nematoma, kad **vienas asmens poelgis (nors ir labai žiaurus bei smerktinas) neapibūdina visos žmogaus esmės**, jeigu netikima, kad žmogus gali keistis ir taip nebesielgti, santykis negali susiformuoti. Pozityvi institucinė atmosfera, ypač „*jautrus, konstruktyvus ir į paramą orientuotas rūpestingai atrinktu, apmokytu ir supervizuojamų darbuotojų elgesys su nuteistaisiais*“ sudaro esminę prielaidą nuteistųjų integracijai (Dünkel, Drenkhahn, 2001: 398), taip pat nepalankių socialinių tinklų neutralizavimas (įstaigos viduje ir išorėje, ypač negatyvių įkalinimo įstaigų subkultūros tendencijų) (Dünkel, 2002: 37). Posovietinei įkalinimo sistemai turbūt nėra svetimesnių žodžių nei šiame kontekste vartojami žodžiai „jautrus elgesys“. Jautrus elgesys su kitu žmogumi ne vien įkalinimo sistemoje, bet ir laisvėje (kaip ir jautrumas santykiuose su gyvūnais¹⁵, gamta) parodo kertinę kito žmogaus vertę ir autonomiškumą gerbiančią **laikyseną**, taip pat liudija vidinę laisvę ir empatiją. Pagrįstai pastebima, kad trauminė patirtis, pradedant politiniu, ekonominiu ir socialiniu lygmeniu ir baigiant asmeniškai patirtomis žmogaus niekinimo traumomis Lietuvos žmonėse paliko gilius įspaudus, kurie tarpasmeniniuose santykiuose ryškiai tebeamatomi ir tebejuntami (Gailienė, 2008). Žinoma, kai jautrumo trūksta kasdieniuose santykiuose, dar labiau jo trūksta totaliose institucijose. Įkalinimo įstaigose jautrus darbuotojų elgesys gali būti netgi įvertintas kaip silpnumo ženklas, sukelti įtarimų dėl neteisėtų ryšių su nuteistaisiais. Be to, akivaizdu, jeigu pati sistema neskatina jautrumo ir jo nepalaiko, pavienių darbuotojų jautrumas tiesiu keliu veda prie profesinio perdegimo ir psichologinio nuovargio.

Įkalinimų požiūris į darbuotojus ir jų kuriamas santykis taip pat turi savo kontekstą, jis priklauso nuo:

- patirto ir subjektyviai suvokto (ne)teisingumo, įvykdyto jų atžvilgiu;
- gebėjimo prisitaikyti prie naujų gyvenimo sąlygų;
- gebėjimo bendrauti ir užmegzti naujus santykius;
- planuojamos ateities perspektyvos;
- kalinimo sąlygų;
- pozityvių santykių su artimaisiais;
- asmeninės savijautos, sveikatos;
- savęs vertinimo (identiteto);
- požiūrio į kitus nuteistuosius;
- prasingos veiklos įkalinimo įstaigoje galimybių ir daugelio kitų veiksnių.

Idealiu atveju, kuriant pozityvius personalo ir nuteistųjų santykius, reikia atsižvelgti į vienos ir kitos pusės kontekstą, stengtis jį perprasti, suvokti galimas vienokio ar kitokio elgesio priežastis, stengtis matyti tai, kas slypi giliau, už pirminio fasado.

Pavyzdžiui, Lietuvos teisės instituto kartu su Greifswaldo universitetu ir kitomis mokslo įstaigomis Europos Sąjungoje įgyvendinto tyrimų projekto „Ilgalaikis įkalinimas ir žmogaus teisės“¹⁶

¹⁵ Pavyzdžiui, kai vis dar stebimės, kas gi tiems vakariečiams nepatinka mūsų zoologijos soduose ir kodėl jie iš jų dažnai išeina pritrękti. Beje, lygiai kaip ir iš įkalinimo įstaigų.

¹⁶ Europos Komisijos AGIS programa paremtame ir 2006–2009 m. vykdytame projekte „Ilgalaikis įkalinimas ir žmogaus teisės“ buvo siekiama bent dalyje Europos Sąjungos valstybių iširti žmogaus teisių aspektus vykdamas ilgais, t. y. mažiausiai penkerių metų laisvės atėmimo bausmes. Projekte dalyvavo tyrėjai iš Angli-

rezultatai parodė, kad 26,7 proc. įkalintų asmenų Lietuvos įkalinimo įstaigose beveik kasdien turėjo problemų dėl taisyklių laikymosi, dar 22,6 proc. jų turėjo nuo karto per savaitę iki karto per mėnesį. Maždaug taip pat atsakymai pasiskirstė ir atsakant į klausimą dėl problemų su įstaigų darbuotojais. Taigi **beveik 50 proc. kalinių buvo nuolatinio konflikto su administracija ir personalu būsenos**. O problemų su kitais kaliniais kasdien teigė turėję tik maždaug 10 proc. kalinių, nuo karto per savaitę iki karto per mėnesį – 28,8 proc. Daugelis (88 proc.) nuteistųjų teigė, kad šios problemos nesikeičia nuo pat bausmės atlikimo pradžios. Daugiau kaip 60 proc. apklaustųjų teigė, kad dažniausiai problemų kyla dėl darbuotojų priekabiavimo / netinkamo elgesio, ir tik 15 proc. dažnu tokių problemų šaltiniu manė esant kitų kalinių priekabiavimą / netinkamą elgesį. Dauguma nuteistųjų įkalinimo įstaigose kylančias problemas siejo ir su blogomis kalinimo sąlygomis.

3. Sugriuvę ir apgriuvę santykiai kaip nusikalstamo elgesio sąlyga ir padarinys

Tai, kad žmonių santykiai turi ilgalaikių socialinių, psichinių ir neurobiologinių padarinių, yra svarbi, nors iš dalies ir seniai žinoma, žinia su žmonėmis dirbančių profesijų atstovams, ypač – totaliose institucijose. Toliau pateikiami tik keli minėtų padarinių aspektai, už kurių slypi dideli jau atrastų sąsajų ir padarytų įžvalgų klodai.

Socialinių ryšių (santykių) įtaką nusikalstamam (nekonformistiniam) elgesiui analizavo amerikiečių kriminologas T. Hirschis. Pirminėje socialinių ryšių teorijoje T. Hirschis daro prielaidą, kad kiekvienas žmogus gali elgtis nusikalstamai¹⁷, jei tik jam trūksta veiksmingai jį kontroliuojančių socialinių ryšių, ir išskiria keturis šių socialinių sąsajų lygmenis kaip savitą asmens ir visuomenės „jungiančią giją“. Pirmiausias ir svarbiausias lygmuo – **prisirišimas prie reikšmingų asmenų** – atskirus asmenis siejantis emocionalus ryšys, sukuriantis nuolatinį išpareigojimą elgtis atsakingai (konformistiškai) šių asmenų atžvilgiu, atsižvelgti į jų norus ir lūkesčius; tai – savita socialinė sąžinė, kuriai formuotis ir išlikti pirmiausia svarbūs tėvai, mokykla ir bendramžiai; šeimoje susiformuoja esminiai pagarbos kitiems žmonėms ir jų nuomonei pagrindai, gerų santykių su tėvais turinį sudaro gera tarpusavio komunikacija, kurios metu vaikas sužino jam keliamus lūkesčius bei lauktiną tėvų reakciją į jo elgesį; vaiko ir mokyklos santykio pobūdis turi

---

jos, Belgijos, Danijos, Ispanijos, Kroatijos, Lenkijos, Lietuvos, Prancūzijos, Suomijos, Švedijos, Vokietijos universitetų ir mokslinių tyrimų institutų. Projekto metu buvo tiriama materialinė apgyvendinimo padėtis, atmosfera įstaigose, resocializacijos priemonės, kalinių medicininė-psichiatrinė priežiūra. Pagrindiniai duomenys surinkti anketinės apklausos būdu, jų turinys sudarytas pagal Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacijas valstybės narėms Rec (2003) 23 dėl kalėjimų administracijų darbo su nuteistaisiais iki gyvos galvos ir kitais ilgam terminui nuteistais kaliniais ir Rec (2006) 2 dėl Europos kalėjimų taisyklių. Išsamios apklausos anketos buvo parengtos kaliniams, atliekantiems ne trumpesnę kaip 5 metų (subendrintą) laisvės atėmimo bausmę, atskira apklausos anketa – įkalinimo įstaigų administracijoms (atitinkamai anketos 22 ir 25). Apibendrinant duomenis buvo įtraukti 1 049 kalinių iš 36 įkalinimo įstaigų minėtose šalyse atsakymai. Lietuvoje apklausos 2008 m. pradžioje buvo atliktos Alytaus ir Marijampolės pataisos namuose, iš viso apklausta atitinkamai 107 ir 100 kalinių. Be to, tyrėjų grupė kiekvienoje šalyje turėjo aprašyti savo įspūdį apie kalinimo sąlygas ir įstaigose vyraujančią atmosferą. Mokslinių tyrimų projektas buvo vykdomas 2006–2009 m., jam pasibaigus buvo parengta trumpa jo rezultatus apibendrinanti ataskaita, plačiau žr. Drenkhahn, 2009. Šio tyrimo pagrindu parengta monografija su išsamiu visų šalių rezultatų apibendrinimu bei nacionalinėmis ataskaitomis išleista 2014 m. viduryje: Drenkhahn et al., 2014.

¹⁷ „Mes taip pasielgtume, jei tik išdrįstume“, sako T. Hirschi (pagal Лайне, 1994: 51).

tiesioginį ryšį su delinkventiniu elgesiu – silpnai besimokantys mokiniai menkai domisi mokykla, jos imama nemėgti, blogėja santykiai su mokytojais, rečiau lankomos pamokos, todėl jiems lieka laiko (ir) nusikalstamai veikai; vaiko požiūrį į mokyklą formuoja bendrasis ir subjektyvus gebėjimas mokytis (potencialūs pasiekimai ir subjektyvus paties savęs vertinimas) (Dobryninas et al., 2008: 115–117). Kuo stipriau įsišakniję T. Hirschi išskirti keturi socialinių sąsajų elementai, iš kurių vienas yra prisirišimas prie reikšmingų asmenų, tuo mažesnė tikimybė, kad asmuo elgsis nusikalstamai. Ir atvirkščiai, kuo šie ryšiai silpnesni, tuo nusikalstamo elgesio tikimybė didesnė. Šios teorijos požiūriu, kriminalinė **bausmė negali „užkabinti“ nusikalstamo elgesio priežasčių, nes ji dažniausiai nesukuria naujų pozityvių socialinių ryšių**, bet nubaustą asmenį dar labiau atskiria nuo visuomenės ir kitų svarbių asmenų (Janssen, Peters, 1997: 89). Socialiniu darbu turėtų būti stengiamasi nusikalstančius asmenis integruoti, padėti jiems spręsti kylančias problemas. Šios teorinės įžvalgos taip pat reiškia, kad keistis turi ne tik (arba ne) pats asmuo, bet (ir) **socialinius ryšius kuriančios institucijos** (šiuo atveju – įkalinimo įstaigos ir jų darbuotojai) – jei joms nepavyksta sukurti pozityvių socialinių ryšių, užprogramuojama labai plona asmens ir visuomenės „jungianti gija“ (Janssen, Peters, 1997: 90).

Psichoanalizės ir dinaminės psichoterapijos krypties **prisirišimo teorijos** pradininkas ir pagrindinis atstovas J. Bowlbys teigė, kad socialinių santykių poreikis yra pirminė kiekvieno žmogaus vara, o kūdikis į šį pasaulį ateina pasirengęs bendrauti su aplinkiniais, tačiau siekis bendrauti su aplinka nėra savitiksliis, pagrindinė motyvacinė tokio bendravimo jėga – **saugumo poreikis** (Andrikienė et al., 2013: 138). Tik artimas ryšys su kitu žmogumi gali patenkinti šį poreikį ir sukurti naujas saugumą užtikrinančias vidinių objektų reinterpretacijas (Andrikienė et al., 2013: 138). Per šią teoriją svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad vaikystėje turėtų santykių patirtis vėliau perkeliama į santykius su kitais žmonėmis. Patirties modeliai integruojami į vaiko vidaus pasaulį kaip tam tikros patirties reprezentacijos, vadinami vidiniai darbiniai modeliai – tam tikros automatinės psichikos reakcijos į aplinką (Andrikienė et al., 2013: 140). Tėvų destruktivumą ir atstūmimą išgyvenęs žmogus dažniausiai susikuria nesaugius vidinius darbo modelius, o jau būdamas suaugęs susidūręs su atstūmimo grėsme nevalingai „prisijungia“ prie savo patirties ir tampa nesaugus – tą nesaugumą lemia jo vidiniai modeliai (Andrikienė et al., 2013: 140). Suvaldyti padėtį (išvengti atstūmimo) jis mėgina pasitelkdamas vidines objektų ryšių reprezentacijas ir tokios padėties suvaldymo būdai gali būti tiek pasitraukimas iš kritinės aplinkos, tiek agresija kaip reakcija į grėsmę, tiek aktyvus kito asmens atstūmimas (Andrikienė et al. 2013: 140). Tokių situacijų kiekvienoje įkalinimo įstaigoje kasdien būna dešimtys ar net šimtai, dažnai jos baigiasi nuobaudomis ar net ikiteisminiais tyrimais – dėl pasipriešinimo pareigūnui, įžeidimo, vadinaujamųjų teisėtų reikalavimų nevykdymo, nustatytų taisyklių pažeidimo¹⁸, o gal net (kito konflikto

¹⁸ Lietuvos teismuose gausu bylų, kuriose nagrinėjamos iš pirmo žvilgsnio visiškos smulkmenos, tampančios svarbiu principiniu reikalu santykiuose tarp įkalinimo įstaigos darbuotojų ir nuteistųjų: dėl netinkamos šukuosenos, dėl nepasisveikinimo, dėl parodytos nepagarbos ir t. t. Pavyzdžiui, kaliniui buvo uždrausta 1 mėnesį apsipirkti įkalinimo įstaigos parduotuviėje, o ši „<...> nuobauda pareiškėjui paskirta už Taisyklių 73.2 punkto pažeidimą (šiame punkte nurodyta, kad, įėjus pataisos įstaigos administracijos atstovui į patalpą, nuteistieji, be kita ko, privalo atsistoti ir pasisveikinti). Iš pareiškėjo paaiškinimų, byloje esančio pareigūno A. Č. 2011 m. kovo 3 d. tarnybinio pranešimo matyti, kad pareigūnams (tarp jų ir A. Č.) 2011 m. kovo 3 d. apie 10.20 val. įėjus į gyvenamąją patalpą, kurioje buvo sėdintis pareiškėjas, pastarasis sąmoningai neatsistojęs ir nepasisveikino. Pažymėtina, kad nurodyto fakto pareiškėjas iš esmės neginčija, o, atvirkščiai, jį pateisino tuo, kad, jo manymu, Taisyklių 73.2 punkto reikalavimas atsistoti ir pasisveikinti yra neteisėtas, nes diskriminuoja nuteistuosius. Kolegija, nesutikdama su tokiu pareiškėjo Taisyklių 73.2 punkto vertinimu, pažymi, kad aptariamasis reikalavimas yra nuteistiesiems nustatyto elgesio taisyklių elementas, kuris savo išraiška ir paskirtimi atitinka

dalyvio požiūriu) – piktnaudžiavimo tarnyba ar įgaliojimų viršijimo ir pan., nors tai greičiausiai yra tik vaikystėje buvusių įvykių šėšėliai.

Pastaraisiais dešimtmečiais buvo atlikta ir atliekama sunkiai aprėpiama daugybė **neurobiologinių tyrimų**, kuriais siekta ir tebesiekama išspręsti žmogaus elgesio reguliavimo problemą, keliant klausimus, koks yra fizinis baimės, depresijos ar agresijos pagrindas, kokie neurocheminiai procesai lemia nuotaikų kaitą, ar yra tam tikra genetinė pajautimo predispozicija, ar per didelis agresyvumas arba baimė yra įgimti, kokią įtaką įgimtai predispozicijai turi aplinka ir pan. Kertinė šių tyrimų idėja ta, kad genetiniai skirtumai atsispindi ir galimuose stebėti fiziniuose procesuose, per kuriuos formuojasi emocijos, lemiančios elgesį ir socialinę sąveiką¹⁹. Nors tokių tyrimų atliekama palyginti daug, tačiau jų rezultatų interpretacijos skiriasi. Paskutiniame XX a. dešimtmetyje labiau vyravo išskirtinai biologinis žmogaus elgesio ir pajautimo, kurį esą lemia neurocheminiai procesai, aiškinimas, o pastarąjį dešimtmetį daug daugiau dėmesio skiriama aplinkos veiksniams, kurie lemia tuos neurocheminius procesus. Pagal pastarųjų metų neurobiologinių tyrimų rezultatų interpretacijas²⁰, socialinė aplinka, santykiai, dėmesys, rūpestis, supratimas, bendravimas keičia

---

Bausmių vykdymo kodekso 112 ir 137 straipsnių nustatytus pataisos įstaigų režimo ir nuteistųjų socialinės reabilitacijos siekiamus tikslus ir savaime neturi jokių nuteistųjų orumo pažeminimo požymių. Pareiškėjo teigimas, kad reikalavimas atsistoti jam buvo pareiškimas įžeidžiančia forma, nepatvirtintas jokiais įrodymais.“ (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2012 m. gruodžio 19 d. nutartis administracinėje byloje A-143-2190-12).

¹⁹ Pavyzdžiui, buvo pastebėta, kad tam tikrų genų variacija yra svarbi reguliuojant serotonino kiekį. Serotoninas yra vadinamasis neurotransmiteris, biologiškai aktyvi medžiaga, valdanti medžiagų apykaitą neuronų nervų galūnėse. Skirtingas gebėjimas priimti serotoniną sinapsėse (dvių neuronų jungtyse) sukelia skirtingas reakcijas smegenyse, o tai lemia skirtingas jausmines būsenas. Neurobiologinėje socialinio elgesio biologinių pagrindų analizėje įvairiems neurotransmiteriams ir hormonams (pavyzdžiui, vazopresinui, oksitocinui ar adrenalinui) skiriama daugiausia dėmesio. Apibendrinimas pagal: Kreissl, 2011: 116–117; čia remiamasi šiomis publikacijomis: Hariri, Holmes, 2006: 182–191; Winslow, Insel, 2004: 248–253. Žr. taip pat Sakalauskas 2013c.

²⁰ Turimas mintyje veidrodinių neuronų (veidrodinių nervinių ląstelių) atradimas, kurį pirmasis 1996 m. padarė Parmos universiteto Psichologijos instituto vedėjas Giacomo Rizzolatti. Atlikti tyrimai parodė, kad smegenyse glūdi skirtingi judėjimo ir veikimo neuronai, pastarieji yra „inteligentiški“ – jie operuoja programomis, pagal kurias įgyvendinamas tikslingas veikimas. Jie „žino“ viso veikimo planą ir turi įrašę ne tik jo procesą, bet ir tikėtiną baigtį. O štai judėjimo neuronai tiesiogiai valdo raumenis ir daro tai, ką jiems „liepia“ veikimo neuronai. Bandyuose su beždžionėmis buvo nustatytas smegenyse vykstantis neurobiologinis rezonansas: stebint kito atliekamą veiksmą stebiniojo smegenyse aktyvinama neurobiologinė programa ir būtent ta programa, kuri būtų įgyvendinama ir pačiam stebinčiajam atliekant tą patį veiksmą. Nervų ląstelės, kurios savaime kūne gali įgyvendinti tam tikrą programą, tačiau kurios aktyvinasi ir tada, kai tik stebi arba kitaip kartu išgyvena, kaip kitas individas įgyvendina šią programą, vadinamos veidrodiniais neuronais (angl. *mirror neurons*, vok. *Spiegelneurone*). Smegenyse atspindėjimas vyksta automatiškai, nevalingai, negalvojanč. Per šį procesą formuojasi, pavyzdžiui, asmens intuityva. Be to, tyrimai parodė, kad baimė, įtampa ir stresas labai sumažina veidrodinių neuronų aktyvumą. Analizuojamame kontekste svarbu tai, kad per atspindėjimą smegenys keičiasi ir jose išlieka matytos ar kitaip išgyventos programos, kurios nebūtinai bus įgyvendinamos suaugusio žmogaus. Tačiau mažų vaikų veidrodinė sistema linkusi iš karto įgyvendinti matytus dalykus, kai suaugusiame žmoguje aktyvinasi slopinančios neurobiologinės sistemos, kurių brendimas prasideda maždaug trečiaisiais gyvenimo metais ir dažniausiai baigiasi pasibaigus paauglystei. Apibendrinimas pagal: Bauer, 2011c: 18–37. Šių tyrimų rezultatus galima apibūdinti tokiais teiginiais: smegenys gali keistis, tai nėra nesikeičianti biologinė duotybė; smegenų formavimuisi svarbūs jausmai; patirtis palieka pėdsakų smegenyse; sistemingai pasikartojantys įsivaizdavimai smegenyse kuria elgesį reguliuojančias struktūras; smegenys yra socialinis organas (apibendrinimas pagal: <www.matrixwissen.de> → Zusammenfassung neuer Erkenntnisse der Hirnforschung; lietuvių kalba trumpą apibendrinimą žr.: Veidrodiniai neuronai [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <<http://psichika.eu/blog/veidrodiniai-neuronai/>>). Žr. taip pat: Sakalauskas 2013c.

žmogaus smegenis, t. y. **psichologija smegenyse kuria biologiją** (Bauer, 2011b: 29, 74)²¹, žmogaus smegenys netgi vadinamos „socialiausiu žmogaus organu“ (Kreissl, 2011: 118).

Apibendrinimas ir perspektyvos

Šiuolaikinis įkalinimas, atitinkantis kriminologiniais tyrimais paremtus tarptautinius kalinimo standartus, nėra atpildo ar keršto priemonė. Nors įkalinimo įstaigoms ir šiais laikais būdingi E. Goffmano aprašyti totalios institucijos požymiai, tačiau esminiu ir pagrindiniu, daugelyje šalių netgi vieninteliu laisvės atėmimo bausmės vykdymo tikslu laikoma asmens integracija į visuomenę (resocializacija). Tam, kad šis tikslas būtų pasiektas, būtina mažinti žalingą kalinimo poveikį, įskaitant ir suteiktinas jo atvėrimo galimybes, taikytinas resocializacijos priemones, skatinančias asmens gebėjimus gyventi laisvėje nenusikalstant. Vienas iš kertinių humaniško, žmogaus teises gerbiančio ir į resocializacijos perspektyvą orientuoto kalinimo požymių yra geranoriški, abipusiu supratimu ir pagarba paremti įkalinimo įstaigų darbuotojų ir kalinių santykiai. Jų pobūdis labai priklauso nuo įkalinimo sistemoje vyraujančio laisvės atėmimo bausmės esmės suvokimo, sudaromų darbo ir kalinimo sąlygų. Darbuotojų ir kalinių santykio išvengti neįmanoma, nors daliai darbuotojų galbūt ir norisi nuo kalinių atsiriboti. Jeigu šių santykių pobūdis paliekamas saviėgiai, jų pragmatiškai nekuriant, nereflektuojant, nenubrėžiant aiškių žmogiško bendravimo principais grįstų ribų, konfliktus sprendžiant formaliomis nuobaudomis ar galios demonstravimu, bet kurioje, o tuo labiau uždaroje institucijoje formuojasi ne tik bausmei atlikti, bet ir kasdieniam darbui sunkiai pakeliama atmosfera. Žinoma, kad santykiai įkalinimo įstaigose yra ir visuomenėje vyraujančių tarpusavio santykių atspindys, tačiau kiekviena įkalinimo įstaiga, kaip besimokanti ir auganti organizacija, gali daryti jiems didesnę ar mažesnę įtaką ir kreipti juos viena ar kita linkme. Įvairūs socialiniai, psichoanalitiniai ir neurobiologiniai tyrimai rodo išskirtinę žmogiškų santykių svarbą žmogaus elgesiui – tai reiškia, kad tinkamų darbuotojų ir kalinių santykių kūrimas bei palaikymas yra ne tik svarbi nuteistųjų integracijos (palaikomos gijos su visuomene) prielaida, bet ir pačių darbuotojų pasitenkinimo savo darbu sąlyga.

Literatūra

Aleknevičienė, J.; Bulotaitė, L.; Dobryninas, A.; Gailienė, D.; Gavėnaitė, A.; Sakalauskas, G.; Vileikienė, E. 2007. *Socialinės deviacijų problemos. Vadovėlis*. Vilnius: Eugrimas.

Andriekienė, L.; Laurinaitis, E.; Milašiūnas R. 2013. *Psichoanalitinė terapija*. Antras pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Vaistų žinios.

Baudžiamoji teisė. 2003. Trečias pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas.

Bauer, J. 2011a. *Das Gedächtnis des Körpers. Wie Beziehungen und Lebensstile unsere Gene steuern*. 17. Aufl. München: Piper.

Bauer, J. 2011b. *Schmerzgrenze. Vom Ursprung alltäglicher und globaler Gewalt*. München: Karl Blessing Verlag.

Bauer, J. 2011c. *Warum ich fühle, was du fühlst. Intuitive Kommunikation und das Geheimnis der Spiegelneurone*. 16. Aufl. München: Wilhelm Heyne Verlag.

²¹ Kitaip tariant, biologiniai pokyčiai nėra priežastis, jie patys yra pasikeitusio gyvo organizmo elgesio dalis. Žinoma, kad elgesys nesiformuoja bekūnėje erdvėje, tai savaime yra ir biologija. Tačiau elgesio pokyčiai kartu reiškia ir biologinius pokyčius. Gyva sistema negalėtų reaguoti, jei to negalėtų padaryti genai, tačiau nėra taip kaip vis dar dažnai įsivaizduojama, esą genai tiesiog važiuoja „autopilotu“. Jie aktyviai veikia reguliuojami signalų, kurių gali kilti pačioje ląstelėje, už jos arba asmens aplinkoje (Bauer, 2011a: 156–157; Bauer, 2011b; Bauer, 2011c).

Bertram, C. 2004. Wider den organisierten Beziehungsabbruch. Entlassungsvorbereitung als kontinuierliches Hilfeangebot in einem vernetzten System, in *Freiheit und Unfreiheit. Arbeit mit Straftätern inneralb und außerhalb des Justizvollzuges*, Rehn, G., Nanninga, R., Thiel, A. (Hg.). Herbolzheim: Centaurus Verlag, 430–446.

Böhm, A. 1986. *Strafvollzug*. 2. Aufl. Juristische Bücher. Band 14. Frankfurt am Main: Alfred Metzner Verlag.

CPT standartai. 2003. CPT bendrųjų ataskaitų „svarbiausieji skyriai“. Europos komitetas prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (CPT). Europos Taryba. CPT/Inf/E (2002) 1-Rev. Lietuviškai.

Dobryninas, A.; Sakalauskas, G.; Žilinskienė, L. 2008. *Kriminologijos teorijos. Vadovėlis*. Vilnius: Eu-grimas, 2008.

Dünkel, F. 2002. *Der deutsche Strafvollzug im internationalen Vergleich. Vortrag anlässlich der Tagung „Das Gefängnis als lernende Organisation“*, Baden-Baden, 27–29. November.

Dünkel, F., Drenkhahn, K. 2001. Behandlung im Strafvollzug: von „nothing works“ zu „something works“, in *Forschungsthema Strafvollzug*, Bereswill, M., Greve, W. (Hrsg.). Baden-Baden, 387–417.

Drenkhahn, K., Dudeck, M., Dünkel, F. 2014. *Long-Term Imprisonment and Human Rights*. Routledge.

Drenkhahn, K. 2009. *Ilgalaikis įkalinimas ir žmogaus teisės. Tarptautinio mokslinio tyrimo rezultatai*. Greifswaldo universitetas, Teisės institutas. Prieiga per internetą: <<http://teise.org/data/11ilgalikis-ikalinimas.pdf>> [prisijungta 2014 m. birželio 18 d.]

Europos konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų ar žeminantį elgesį ir baudimą, *Valstybės žinios*, 1998, Nr. 86-2393.

Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Rec (87) 3 dėl Europos kalinimo įstaigų taisyklių.

Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Rec (2003) 23 dėl kalėjimų administracijų darbo su nuteistais iki gyvos galvos ir kitais ilgam terminui nuteistais kalininiais.

Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Rec (2006) 2 dėl Europos kalėjimų taisyklių.

Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Rec (2010) 1 dėl Europos probacijos taisyklių.

Foucault, M. 1998. *Disciplinuoti ir bausti*. Vilnius.

Gailienė, D. 2008. *Ką jie mums padarė?* Vilnius: Tyto alba.

Gudavičiūtė, D. 2014. Švediškų kalėjimų rojus – Lukiškių kalinio sapnuose. *Lrytas.lt*, [interaktyvus] kovo 10 d. Prieiga per internetą: <<http://www.lrytas.lt/lietuvos-diena/aktualijos/svedisku-kalejimu-rojus-lukiskiu-kalinio-sapnuose.htm>> [prisijungta 2014 m. birželio 18 d.]

Hariri, A. R.; Holmes, A. 2006. Genetics of emotional regulation: the role of the serotonin transporter in neural function, *Trends in Cognitive Science*, 10 (4), 182–191.

Hassemer, W. 2009. *Warum Strafe sein muss. Ein Plädoyer*. Berlin: Ullstein Buchverlage GmbH.

Janssen, H.; Peters F. (Hg.). 1997. *Kriminologie für soziale Arbeit*. Votum Verlag GmbH. Münster.

Jokubauskas, M. 2007. Pataisos įstaigų personalo veiklos humanizavimo prielaidos atsižvelgiant į tarptautinius teisinius standartus, *Jurisprudencija*, 12 (102): 88–94.

Karalevičius vs. Lietuva. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2005 m. balandžio 7 d. sprendimas, pareiškimo Nr. 53254/99.

Kreissl, R. 2011. Neurowissenschaftliche Befunde, ihre Wirkung und Bedeutung für ein Verständnis der Jugendkriminalität, in *Handbuch Jugendkriminalität*, 2. Aufl., Dollinger B., Schmidt-Semisch (Hrsg.). Wiesbaden, 113–123.

Kury, H.; Brandenstein, M. 2009. „Naujo poreikio bausti“ klausimu – ar griežtesnės bausmės yra veiksminga nusikalstamumo prevencijos priemonė?, *Teisės problemos*, 2 (64): 5–61.

Lehmann, A.; Greve, W. 2003. Justizvollzug als Profession: Herausforderungen eines besonderen Tätigkeitsbereiches. Befragung der Mitarbeiterinnen und Mitarbeiter im niedersächsischen Justizvollzug. Das Forschungsprojekt und der Erhebungsbogen der standartisierter Befragung, *Forschungsberichte*, 90, Hannover: Kriminologisches Forschungsinstitut Niedersachsen.

- Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 73-3084; su vėlesniais pakeitimais ir papildymais.
- Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2012 m. gruodžio 19 d. nutartis administracinėje byloje A-143-2190-12.
- Lösel, F.; Mey, H.-G.; Molitor, A. 1988. Selbst- und Fremdwahrnehmung der Berufsrolle beim Strafvollzugspersonal. Untersuchungen zum Problem der Stereotypisierung, in *Kriminologische Forschung in den 80er Jahren. Projektberichte aus der Bundesrepublik Deutschland*, Kaiser G., Kury H., Albrecht H.-J. (Hrsg.). Freiburg, 389–418.
- Midvėrytė, M. 2012. Lukiškių kalėjime – unikali konferencija. *Bernardinai.lt* [interaktyvus] gegužės 14 d. Prieiga per internetą: <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2012-05-14-lukiskiu-kalejime-precedentoneturinti-konferencija/82075>> [prisijungta 2014 m. spalio 9 d.]
- Mikelionytė, I. 2014. Papasakojo apie kalėjimus Norvegijoje: ne kalėjimas, o namai. *Delfi.lt*, [interaktyvus] balandžio 11 d. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/papasakojo-apie-kalejimus-norvegijoje-ne-kalejimas-o-namai.d?id=64507604>> [prisijungta 2014 m. birželio 18 d.]
- Pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklės, patvirtintos Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakyму, *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 76-3498; su vėlesniais pakeitimais ir papildymais.
- Petkevičiūtė, R. 2010a. Įkalinti vyriškumai Lietuvos nuteistųjų subkultūroje ir Lenkijos nuteistųjų podkultūroje, *Kultūra ir visuomenė*, 1 (2): 147–170.
- Petkevičiūtė, R. 2010b. Neformalus įstatymai tarp kalėjimo sienų, arba Kas tai yra kriminalinė subkultūra? *Bernardinai.lt*, [interaktyvus] lapkričio 29. Prieiga per internetą: <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2010-11-29-ruta-petkeviciute-neformalus-istatymai-tarp-kalejimo-sieniu-arba-kas-tai-yra-kriminaline-subkultura/53719>> [prisijungta 2014 m. birželio 18 d.]
- Report to the Lithuanian Government on the visit to Lithuania carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 27 November to 4 December 2012. CPT/inf (2014) 18. Strasbourg, 4 June 2014. Prieiga per internetą: <<http://www.cpt.coe.int/documents/ltu/2014-18-inf-eng.pdf>> [prisijungta 2014 m. birželio 18 d.]
- Sakalauskas, G. 2005. Asmenų, kuriems apribota laisvė, teisės, in *Žmogaus teisės Lietuvoje*, red. A. Čepas. Vilnius: Naujos sistemos, 266–289.
- Sakalauskas, G. 2006. Socialinės ir ekonominės naujų laisvės atėmimo bausmės atlikimo formų taikymo prielaidos Lietuvoje, *Teisės problemos*, 4 (54): 5–49.
- Sakalauskas, G. 2010. Įkalinimo tikslų labirintuose, in *Bausmių vykdymo sistemos teisinis reguliavimas ir perspektyvos Lietuvos Respublikoje*, red. Gintaras Švedas. Vilnius: Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, 133–153.
- Sakalauskas, G. 2013a. Įkalinimo atvėrimas: prielaidos ir galimybės Lietuvoje, *Teisė*, 89: 37–54.
- Sakalauskas, G. 2013b. Lygtinis paleidimas iš įkalinimo įstaigų įsigaliojus Probacijos įstatymui: teorija ir praktika, *Teisės problemos*, 4 (82): 5–39.
- Sakalauskas, G. 2013c. Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų prasmė, *Teisės problemos*, 3 (81): 5–55.
- Sakalauskas, G. 2014. Globalizacijos įtaka laisvės atėmimo bausmės vykdymui, in *Globalizacijos iššūkiai baudžiamajai justicijai*, red. G. Švedas. Vilnius: Registrų centras, 123–140.
- Sakalauskas, G.; Čepas, A.; Nikartas, S.; Ūselė, L. 2012a. *Savanorystė probacijos sistemoje: prielaidos ir galimybės. Teisės instituto mokslo tyrimai*. t. 9. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Sakalauskas, G.; Kalpokas, V. 2012b. *Nuteistųjų ir grįžusiųjų iš įkalinimo įstaigų integracijos modelis. Teisės instituto mokslo tyrimai*. t. 10. Vilnius: Eugrimas.
- Sinkevičius, D. 2014. Sukilo Danijoje kalintys lietuviai: nenorime, kad mus išlaikytų Lietuva. *Delfi.lt*, [interaktyvus] birželio 16 d. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/law/sukilo-danijoje-kalintys-lietuviai-nenorime-kad-mus-islaikytu-lietuva.d?id=65054845>> [prisijungta 2014 m. birželio 18 d.]
- Tarybinė baudžiamoji teisė*. 1972. Vilnius.

Valiuškevičiūtė, E. 2014. Nauji kalėjimai Lietuvoje primins viską, tik ne kalėjimus. *Lrytas.lt*, [interaktyvus] balandžio 14 d. Prieiga per internetą: <<http://www.lrytas.lt/lietuvos-diena/aktualijos/nauji-kalejimai-lietuvoje-primins-viska-tik-ne-kalejimus-201404140630.htm>> [prisijungta 2014 m. birželio 18 d.]

Veidrodiniai neuronai [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <<http://psichika.eu/blog/veidrodiniai-neuronai/>> [prisijungta 2014 m. birželio 18 d.]

Vileikienė, E.; Gečėnienė, S. 1999. *Kriminalinės justicijos poveikis nepilnamečių teisės pažeidėjų asmenybei ir jų elgesiui*. Vilnius: Petro ofsetas.

Walter, M. 1991. *Strafvollzug*. Stuttgart: Boorberg Verlag.

Watzlawik, P.; Beavin, J. H.; Jackson, D. D. 1990. *Menschliche Kommunikation. Formen, Störungen, Paradoxien*. 9. Aufl. Bern: Verlag Hans Huber.

Winslow, J. T.; Insel, T. R. 2004. Neuroendocrine basis of social recognition, *Current Opinion in Neurobiology*, 14: 248–253.

Van Zyl Smit, D.; Dünkel, F. (eds.) 2001. *Imprisonment Today and Tomorrow. International Perspectives on Prisoners Rights and Prison Conditions*. Second edition. Cambridge: Kluwer Law International.

Zusammenfassung neuester Erkenntnisse der Hirnforschung [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <www.matrixwissen.de> [prisijungta 2014 m. birželio 18 d.]

Žalimas, E. 2013. Baisiausias Norvegijoje kalinčių lietuvių košmaras – grįžti į Lietuvą. *Lrytas.lt*, [interaktyvus] spalio 31 d. Prieiga per internetą: <http://bendraukime.lrytas.lt/isklausykite/baisiausias-norvegijoje-kalinciu-lietuviu-kosmaras-grizti-i-lietuva.htm#.U6Flnv1_tXY> [prisijungta 2014 m. birželio 18 d.]

Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje 2007–2008: Apžvalga. 2009. Vilnius: Žmogaus teisių stebėjimo institutas. Prieiga per internetą: <<http://www.hrmi.lt/>> [prisijungta 2014 m. birželio 18 d.]

Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje 2009–2010: Apžvalga. 2011. Vilnius: Žmogaus teisių stebėjimo institutas. Prieiga per internetą: <<http://www.hrmi.lt/>> [prisijungta 2014 m. birželio 18 d.]

Лайне, М. 1994. *Криминология и социология отклоненного поведения*. Хельсинки.

THE IMPORTANCE OF RELATIONSHIPS BETWEEN PRISONERS AND STAFF FOR INTEGRATION OF CONVICTED PERSONS AND PREVAILING ATMOSPHERE IN PRISON

Gintautas Sakalauskas

Summary

Prison is the place of and with a special relationships. For the prisoners this is the dwelling-place and this is the workplace for the staff. The European Prison Rules (2006) provides, that in prisons particular attention shall be paid to the management of the relationship between first line prison staff and the prisoners under their care. Arrangements shall be in place to encourage the best possible communication among management, other staff, outside agencies and prisoners. The Europe Probation Rules (2010) provides, that probation agencies shall aim to reduce reoffending by establishing positive relationships with offenders in order to supervise (including control where necessary), guide and assist them and to promote their successful social inclusion. The promotion of constructive as opposed to confrontational relations between prisoners and staff will serve to lower the tension inherent in any prison environment and by the same token significantly reduce the likelihood of violent incidents and associated ill-treatment. A good and on mutual respect based relationships is the essential condition for good atmosphere in the prison and for the possibilities of successful positive influence to the prisoners for they integration in the society. But these things are not self-explanatory in post totalitarian states, also in Lithuanian prisons. This article deals with the importance of relationships between prisoners and staff, considering to criminological theories, international and national law, courts decisions, results of empirical researches.

Key words: prisous, relationships between prisoners and steff, resonalisation, criminological social bond theory, attachment theory.